

GIANFRANCESCO ALDOBRANDINI PÁPAI GENERÁLIS MEGHIÚSULT ERDÉLYI HADIVÁLLALATA 1595–1596-BAN

1595. Az esztergomi és havasalföldi siker – és ami utánuk következett

A cím szándékosan utal Florio Banfi klasszikusnak számító három részes tanulmányára, amely e folyóirat hasábjain jelent meg és a pápai hadsereg, illetve vezérének, a pápa unokaöccsének három Magyarországra vezetett hadjáratát tárgyalta.¹ Banfi úttörő kezdeményezése azonban hosszú ideig folytatás nélkül maradt, ám az utóbbi években-évtizedekben örvendetesen megszapordtak a tizenöt éves háborúval, illetve annak egy-egy eseményével foglalkozó művek.² A magyar történetírás mellett végre-valahára a nemzetközi szakirodalom figyelmét is felkeltette az eseménysorozat. Főleg a hosszú ideig hallgató olasz történészek munkásságát emelném ki, akik a pápaság kapcsán elsősorban a római nemesség háborús szerepvállalását, ezzel összefüggésben a római nemesség karrier-lehetőségeit, illetve a háború finansiális hátterét, egészen pontosan a háború szentszéki költségvetésben megmutatkozó súlyát, illetőleg annak terheit vizsgálták.³

Az alábbiakban Gianfrancesco Aldobrandini pápai generális erdélyi hadjáratának nem teljesen ismeretlen, ámde sok részletét illetően eddig homályban maradt tervét vázolom fel, amely, mint látni fogjuk, szervesen illeszkedik az 1595. évi pápai hadjárat kontextusába. Másrészt az erdélyi vállalkozás felbukkan az Esztergom alatti táborból írt leveleiben is: mindezek miatt az eseményeket a generális levelezése alapján 1595. év nyaráról kísérem figyelemmel, ügyelve arra, hogy ne bonyolódjak bele az esztergomi ostrom amúgy ismert és többször is megírt eseménymenetébe. Hangsúlyozni kell, hogy mivel Aldobrandini levelezése kevésbé épült bele a magyar történettudományba (is), fontosnak tartottam, hogy a generálist minél többször és hosszán „beszéltessem”, ami azt is jelenti, hogy az eseményeket az ő nézőpontjából látjuk, ami nem okvetlenül fedi az egyéb forrásokból kibontakozó képet.

Első iratunk 1595. július 16-án Trentóban kelt és rögtön rávilágít két olyan nehézségre, amelyek a háborúk szokott velejárói, mindazonáltal jelzik, hogy egy hadvezérnek nemcsak az ellenség fegyvereit, létszámát kell figyelembe vennie, hanem legalább olyan fontos, hogy hadseregét viszonylag épségben egyáltalán eljuttassa a harcáig. Az olaszok

* Kutatásaimat az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport támogatta.

¹ *Banfi* 1939. 1–33., 213–228. o.; *Banfi* 1940. 143–256. o. Jelentéseinek egy részét magyarra fordítva lásd: *Lukcsics* 1901. 6. sz. 1–2. o., 11. sz. 1–3. o., 12. sz. 1–3. o.

² A teljesség igénye nélkül itt most csak az átfogó, hosszabb terjedelmű, valamint egy-egy speciális részletet feldolgozó munkákat idézem. Az eseménymenetre lásd: *Tóth*. 2000., hadtörténeti szempontú összefoglaláshoz: *Bagi* 2011., a finanszírozást illetően: *Schulze* 1978.; *Kenyeres* 2013. 541–568. o. A diplomáciatörténeti összefoglalásra lásd: *Niederle* 1992. A háború egy-egy eseményének hadtörténeti szempontú feldolgozását illetően az 1595. és 1597. évekre nézve pedig újabban: *Bagi* 1999. 59–65. o.; *Bagi* 1998. 1–25. o.; *Pálffy* 1997. A havasalföldi hadjáratra: *Kruppa* 2015. 102–118. o.

³ *Brunelli* 2003. 104–118. o.; *Brunelli* 2001. 89–132. o. A legújabbban *Brunelli* 2018.; *Giannini* 2003. 177–199. o.

esetében hatványozottan jelentkezett a probléma, hisz Aldobrandini hadseregét elsősorban pápai területekről toborozta. Ez azt jelenti, hogy meglehetősen nagy kerülőt kellett tennie, hogy Pozsony előterébe érjen, ami egy több mint ezer kilométeres utat jelentett, még akkor is, ha ennek egy részét érthető módon igyekezett a kényelmes és gyors vízi úttal kombinálni.

Visszatérve a levélre, amelyet testvérének, Pietro Aldobrandini bíborosnak írt, azt olvassuk, hogy Hallban, ahonnan a sereget vízi úton szállították a magyar határig, nem talált elegendő szállítóeszközt, mivel a rendelkezésre álló bárkák mindössze négy kompániát tudnak felvenni és elszállítani. A másik, ezzel összefüggő probléma, hogy a háború idege, a pénz nem érkezett meg idejében, amely különösen azért érintette kellemetlenül, mert Hallban azzal kellett szembesülnie, hogy minden duplájába kerül, mint Rómában. Mivel július derekán járunk, érthető, hogy a generális amiatt aggódott, hogy nem fog idejében a harctérre érni, illetve nem fog elegendő idő a rendelkezésre állni a tervezett hadműveletekre. A problémák megoldásában, főleg a pénzügyi jellegűek esetében, Girolamo Matteucci velencei pápai nuncius segítségét kérte.

Ezután egyhónapnyi csend következik: szintén bíboros testvérének írt levele már az esztergomi táborból kelt. Túl vagyunk az első olasz rohamon a vár ellen (augusztus 25.), amelynek tapasztalatai és általában a táborban látottak megjelennek levelében, megszabva annak hangnemt is, amely meglehetősen komorra sikeredett.⁴ Aldobrandini levele kisebb eltérésekkel megerősíti az olaszok veszteségéről a Banfi által írottakat,⁵ ugyanakkor tartalmazza azon túl számszerűen a halottak és sebesültek számát. E szerint a sikertelen roham 30 halott és 150 sebesült veszteséget eredményezett.

A veszteségeknél sokkal gyászosabb képet fest azonban az ostromló sereg állapotáról. Ez azért érdekes, mert a sikeres ostrom és a nyomában keletkező pozitív nemzetközi visszhang nem igazán támasztotta alá a generális által említett hiányosságokat. Szerinte az itáliaiakat leszámítva alig található a táborban 8000 ezer gyalogos és 6000 ezer lovas, azok is rendetlenségben, fegyelmetlenül és viszálykodva. Ezzel szemben a törökök, amelyen a helyőrséget érti, mai kifejezéssel élve motivált, kész életét is áldozni a vár védelmében – ezt a két nappal korábbi roham véres tapasztalatai írták a generálissal. Ezzel együtt, úgy tűnik, a vár elestét a közeljövőre várja, ugyanis ezután úgy folytatja, hogy a hiányosságok miatt kicsúsztak az időből, 10-12 napon belül nem tudnak továbbindulni Buda alá, ahol 10-15 ezer védővel kell számolni. Elég egy egyszerű számítás, ha az Aldobrandini által jelzett 14 ezer emberhez hozzáadjuk az olasz kontingenst, körülbelül ugyanennyi létszámmal 28-30 ezer fő jön ki, ami valóban nem tűnt volna elégségesnek a magyar főváros ostromához.

Az ostromló seregről alkotott lesújtó véleménye nem kíméli a sereg hadvezérét sem. Aldobrandini a táborban szerinte tapasztalható rendetlenségért és felfordulásért a sereg vezérét tette felelőssé: elsősorban azért, mert meglátása szerint szedett-vedett állományt hozott a vár alá amivel, mint írja, véleményünk (azaz az olaszok) szerint nagy hibát követett el. A hiányosságokat szóvá tették az ostromot ténylegesen irányító Karl Mansfeldnek,

⁴ A rohamról részletesen lásd: *Banfi* 1939. 26–27. o.

⁵ Lásd a főtisztek felsorolását: *Banfi* 1939. 27. o. Aldobrandini levele kevesebb nevet tartalmaz, de van egy Banfi listáján nem szereplő főtisztje, egy bizonyos cavalliere Scardetti, aki „mortalmente” sebesült meg. ASV Segr. Stato, Particolari 4, fol. 82.^v

aki azzal védekezett, hogy hasztalan kért segítséget, nem kapta meg. Ezek után, írja a generális, kész csoda lesz, ha sikerül a vár bevétele, annyira rosszul mennek a dolgok.

A levél kritikus hangvétele meghökkentő, a történetírói hagyomány és nyomában a történetírás élesen szembeállítja az 1594. évi Mátyás főherceg által irányított sikertelen ostromot, amely után a sereg Szinán felmentő serege elől visszavonulva magára hagyta Gyórt, melynek a következménye a vár feladása lett.⁶ Karl Mansfeld nem követte el ugyanazokat a hibákat, keményen kézben tartotta seregét, visszaverte a felmentő kísérleteket és sikeresen bevette a várat. A kiváló és tapasztalt hadvezér a keresztény koalíció pótolhatatlan veszteségeként nem sokkal később elhalálozott. Nem tudok arról, hogy az ismereteim szerint komoly harcéri tapasztalatokkal nem rendelkező Aldobrandini,⁷ illetve az olasz „vezérkar” Mansfeldet célzó kritikái kikerültek volna a nyilvános térbe, illetve hogy ezeknek hitelt adtak volna. Ugyanakkor végső soron a császári generálist is érinti az a katolikus oldalról megfogalmazódó általános kritika, amelyet ha nem is vallási előjellel, de mint láttuk, Aldobrandini is megfogalmazott: a vár visszafoglalásakor ugyanis a lutheránus katonák szétverték és feldúlták a törökök által fél évszázadon át tiszteletben hagyott és épségben tartott templomi berendezés nagy részét, amely nagy megbotránkozást keltett a katolikus világban.⁸

Esztergom ostroma után a következő hadműveleti cél Buda lett volna, ahová azonban, ahogyan Aldobrandini előre jelezte, már nem volt ideje elvonulni a seregnek. Még az Esztergom alatti táborból szeptember 2-ről kelt az a rövid levél Cinzio Aldobrandini bíborosnak, amelyben, legalábbis ismereteim szerint, először felbukkan az Erdélybe vonulás nem előzmények nélküli terve. Ebből az derül ki, hogy Alfonso Visconti erdélyi nuncius várja híradását, mivel Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek ígéretet tettek a pápai segélycsapatok küldésére, és hogy ebben az ügyben Cesare Speciano prágai nuncius is írt, illetve hogy az erdélyi fejedelemség katonai támogatása érdekében Miksa főherceg szintén oda szándékozik vonulni. Mivel nem kapott ezzel kapcsolatban egyértelmű instrukciót, várja a bíborosneps válaszat.⁹

Néhány nappal később visszatér a témára: leveléből kiderül, hogy több oldalról is sürgetik a segítségnyújtást, amit a beköszöntő őszi időjárás miatt ebben az évben nem lát kivitelezhetőnek. A kérdés erősen foglalkoztatta, amire bizonyíték néhány nappal később a pápának írott hosszú levele. E szerint a legnagyobb hibát a tétlenségben látja, illetve, hogy nem érkezett meg a zsold, amely miatt az a veszély fenyeget, hogy szétszéled a hadsereg. Pedig most kellene Buda ellen támadni, amikor a török még nem ocsúdott fel az Esztergom elvesztése miatti sokkból. Ha nem vonulnak a magyar főváros alá, akkor leg-

⁶ Ezt alátámasztja a hadtörténeti szakirodalom által sajnálatosan mellőzött Szántó Arator István jezsuita szerzetes esztergomi ostromra vonatkozó feljegyzése, amely a hiányosságokat természetesen nem a katolikus vezetés, értsd a főherceg, hanem a zömmel lutheránus katonaság gyalázatos, áruló magatartásával magyarázza, kárörvendően említve tömeges halálukat a táborban pusztító vérhas járvány következtében. Gyulaffy Lestár azonban már nem bánik kesztyűs kézzel a főherceggel sem, akit azzal vádol, hogy egész háremmel érkezett a táborba. *Gyulaffy* 1894. 28–29. o. De említhetjük Baranyai Decsi János históriájának nem túlságosan hízelt megjegyzését a kurvák seregével hadba vonuló német katonákról. *Baranyai Decsi* 1982. 271–272. o.

⁷ Életrajza: [http://www.treccani.it/enciclopedia/gian-francesco-aldobrandini_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/gian-francesco-aldobrandini_(Dizionario-Biografico)) (A letöltés időpontja: 2018. április. 15.)

⁸ Ehhez lásd: Szántó feljegyzéseit: MAH IV. 564–565. o.

⁹ ASV Fondo Borghese III, vol. 96F, fol. 147^r.

alább Visegrádot kellene elfoglalni, ahová Pálffy Miklós, Francesco del Monte és mások 100 lovassal és 300 gyalogossal már elindultak.¹⁰

A generális azt is nagyon szerette volna tudni, hogy mi a pápa szándéka az Erdélybe vonulást illetően. Vajon azt akarja, hogy Miksa főherceggel Báthory segítségére siessenek, bár a sok beteg nagy nehézség elé állítaná őket, vagy maradjanak? Ha menjenek, akkor merre? – mivel ezzel kapcsolatban sem voltak információi. Ezzel kapcsolatban említi, hogy járt nála a fejedelem követe, Fabio Genga, akit Báthory Rómába küldött a segítség ügyében egy csábító ajánlattal,¹¹ ami szerinte azonban csak üres fecsegés („ne stimo molte canzone”). Ezt ösztönözte nála jobban meg tudja ítélni. A generális tehát a Buda elleni támadást tartotta a legjobb megoldásnak, az erdélyi vállalkozást azonban több okból is kivitelezhetetlennek tartotta.¹²

A bizonytalanság eltartott egy ideig, mert egy másik szintén szeptemberi levelében az írja a bíborosnepsnek, hogy a pápa kifejezett akaratnyilvánítását várja az erdélyi vállalkozás ügyében. Érvei nem változtak, csak árnyaltabban fejtette ki azokat: a fejedelemség 20 napnyi menetre van, az utat esős időben és hidegben kellene megtenni úgy, hogy a szállítás feltételei nem megoldottak. A császári tanácsosok nem értenek egyet a tervvel, egyébként kifogásolják, hogy nem ők rendelkezhetnek a pápai csapatokkal. A legénység leharcolt, fáradt és kedvetlen, nélküle egy tapodtat sem hajlandóak menni. A legelégedetlenebbek a Milánóban toborzott katonák. Ráadásul Erdélyből jó ideje semmilyen hír nem érkezett, annyit tud csak, hogy a török átlépte a folyót (Al-Duna), illetve hogy ő személy szerint nagyon kételkedik a győzelemben. Október 20-án még mindig arra panaszkodik, hogy nem érkeznek a hírek fejedelemségből. Nem tudja, olvashatjuk, hogy Fabio Genga, akivel az esztergomi táborban találkozott megérkezett-e egyáltalán, csak Visconti egy rövid levele jutott el hozzá. Ebben az állt, hogy Báthory, aki mint ismeretes, ekkor már Tírgoviste közvetlen közelében járt, azt kérte a nunciuson keresztül a generálistól, hogy ha személyesen nem teszi tiszteletét, legalább küldjön annyi embert, amennyit csak tud.¹³

Egy héttel későbbi levele arról tanúskodik, hogy az 1595. évet illetően végleg lekevert a napirendről az erdélyi hadmenet témája. A generálisnak azzal kellett szembesülnie, hogy nem tudja teljesíteni a pápa akaratát, aki annak érdekében, hogy a következő évben minél hamarabb Erdélybe vonuljanak, arra adott parancsot, hogy tartsa egyben és teletesse át embereit Pozsonyba. A katonaság a többször nehezményezett rossz bánásmód, az ellátás hiányosságai és a hideg időjárás miatt folyamatosan szűkött. A generális, akinek cselekvőképessége betegsége miatt nagymértékben korlátozott volt, összehívta főtisztjait és megpróbált a lelkükre beszélni, hogy már csak a pápai sereg tekintélyének megőrzése miatt is, tegyenek meg minden tőlük telhetőt a további szökések megakadályozására. De, mint írja, nem hiszi, hogy ennek sok fogantatja lesz.

További problémát jelentett, hogy a megmaradókat inzultusok érték a helyiek részéről, több katonát meg is öltek. Az áldatlan állapotokat illetően tárgyalt Mátyás főherceggel, aki azt javasolta, hogy a közeli és drága, valamint kevésbé jó szándékúnak mutatkozó

¹⁰ Visegrád ostromáról és bevételéről: Tóth 2000. 176. o.

¹¹ Genga pápa előtt mondott beszédéről, mert nyilván ennek elemeit ismételhette meg a generálisnak alább részletesebben foglalkozom.

¹² ASV Fondo Borghese III, vol. 96F, fol. 158.^{f-v}. A levelet röviden idézi: Banfi 1939. 9–10. o.

¹³ ASV Fondo Borghese III, vol. 96F, fol. 163.^f

Pozsony helyett vonuljanak Sopron környéki szállásra.¹⁴ Ez alkalmat adna a pápai török helyőrség megfigyelésére is, ebben az ügyben azonban, teszi hozzá, egyedül a nyitrai püspök (Forgách Ferenc) intézkedett, aki saját intézőit küldte ki, hogy mérjék fel a helyzetet, ha sor kerülne az elszállásolásra. Aldobrandini újfent felpanaszolja a császári tanácsosok nem megfelelő hozzáállását, amelyről nem fog félni referálni és panaszt tenni Prágában a császárnál. Még az erdélyi vállalkozásnál is rosszabb ötletnek tartja („non si poteva far peggio che venir di qua”) azt a Girolamo Porzia gráci pápai nuncius által felvetett ötletet, hogy a megmaradt katonaságot vessék be Horvátországban. A levélben kimondatlanul is megfogalmazódik, hogy Aldobrandini, bármit is döntenek a megmaradt katonaság felhasználását illetően, nem látja értelmét a megmaradt és a dezertálások és betegség miatt folyton apadó pápai hadsereg magyarországi átteleltetésének.¹⁵

A vitákhoz érdekes adalékkul kínálkoznak Tomaso Contarini velencei követ jelentései. Szeptember 19-ei harmadik jelentésében például azt írja, hogy Esztergom bevétele után két álláspont fogalmazódott meg. Az egyik, hogy most kell megostromolni Budát, míg az ellenség megriadt, jóllehet nem áll rendelkezésre elegendő számú gyalogság, csak lovaság. A másik vélemény szerint először Esztergomot kell megerősíteni, a lovasságból pedig könnyen lehet gyalogságot csinálni, a kisebb hadsereggel pedig inkább a környező kisebb helyeket kellene bevenni, mint például Tata, Veszprém, Palota, hogy elszigeteljék Győrt, amihez viszont szintén nincs elég ember, mint ahogy Székesfehérvárhoz sem. A császár egész télen fegyverben akarja tartani a hadsereget, hogy kihasználják a lélektani előnyt. E cél érdekében az olaszok még novemberben is zsoldot fognak kapni. Jött egy skót katona, aki azt mondta, jönnének tízezren is harcolni, csak az a baj, hogy nem tudják őket fizetni.¹⁶ Később, a Vác elfoglalására tett kísérlet kudarca után, október 17-ei levelében plasztikusan leírja azokat az áldatlan állapotokat, amelyeket a katonák kénytelenek elviselni. Sokuknak nincs sátra, ezért szabadban, illetve maguk által vájt gödrökben kénytelenek aludni, ami miatt sokan megbetegedtek, ezért legyengült szervezettel nem bírnak a szintén a kor tábori viszonyai között fejüket gyakran felütő járványoknak ellenállni. Levele rejtjelzett részében hírt ad arról is, hogy a generális úgy döntött, hogy mivel csak 6 ezren maradtak hazamegy, jóllehet a császár maradásra akarja bírni. Aldobrandini azonban arra hivatkozott, hogy a pápa engedélye nélkül ezt nem teheti meg. Általános vélemény, hogy a generális a rossz bánásmód miatt nem festett kedvező képet a pápának és arról gyözködi, hogy ne engedjen a császárnak, aki még hírnököt is menesztett Rómába, hogy ezt a kedvezőtlen képet megváltoztassa, és az ellenkezőjéről győzze meg a szentatyát.¹⁷

A generális közben, amint Contarini egy másik jelentéséből megtudjuk, Komáromba vonta vissza sokat szenvedett csapatait. Ennek a döntésnek az volt az előzménye, hogy

¹⁴ Tomaso Contarini velencei követ jelentéséből megtudjuk, hogy felmerült a pápai csapatok Nyitrára vezénylése, hogy ott egyesülhessenek a császári sereggel, illetve ahol biztosított a megfelelő ellátás. ASVe Senato, Germania, filza 24, fol. 84.^f Ezzel az információval lehet összefüggésben a generális Forgáchot dicséző fentebb olvasható megjegyzése.

¹⁵ ASV Fondo Borghese III, vol. 96F, fol. 177.^v, 178.^r–180.^v

¹⁶ ASVe Senato, Germania, filza 24, fol. 32.^f–33.^f Októberben már arról ad hírt, Buda ostromáról már letettek, de újra felmerült Fehérvár, ám Buda miatt a felszerelést nehéz elhozni Esztergom alól. Egyes vélemények továbbra is a Győr környéki kis véghegyek ostromát javasolják, de a fegyvelmetlen katonaság miatt, amely rabol, hogy fenntartsa magát, ez sem tűnik kivihetőnek. Ennek kapcsán kiderül, hogy csak Karl von Burgau gróf és Hannibal Raitenau csapatait fizetik rendszeresen. Uo. fol. 84.^{r-v}.

¹⁷ ASVe Senato, Germania, filza 24, fol. 68.^{r-v}.

a tisztek távollétében a németek elvették az összes bárkát a felszereléssel együtt, ami nagy felháborodást keltett. Ezért elhatározták, hogy Komáromba vonulnak vissza, hogy megkapják az ellátmányt. Aldobrandini elrendelte, hogy csak a szükségeset vegyék el, a többit hagyják a többi nációnak.¹⁸ Ő maga Pozsonyba ment, ahol sok katonája feküdt betegen: a halandóság nagy volt, mert Contarini arról számol be november elején, hogy az olaszok hullanak, mint a legyek.¹⁹ Ehhez képest tűnik meglepőnek ugyanekkor kelt másik levele, amelyből megtudjuk, hogy a generális akarata és a nyilvánvaló, Rómában is ismert nehézségek ellenére a pápa azt a parancsot adta, hogy a csapatok maradjanak Magyarországon.²⁰ Nincsenek arról adataim, hogy az ezt követő másfél hónapban pontosan mi történt, úgy tűnik, Gianfrancescónak mind a pápával, mind a császári udvarral szemben volt annyi érdekérvényesítő ereje, hogy keresztül tudta vinni akarátát, mert serege maradványai végül mégis elhagyták az országot. A döntés kicsikarásában nyilván nagyban segítette Giovanni Doria, a leköszönő apostoli hadbiztos, valamint saját stábjá, Paolo Sforza, Marco Pio, Francesco del Monte, hogy csupán a leggyakrabban említett neveket idézzük, akik szintén csak rossz tapasztalatokról tudtak Rómában beszámolni.

1596. Tárgyalások a császárral és Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemmel

Az Aldobrandini-levelezés következő, témánk szempontjából figyelemre méltó darabja 1596. január 6-án Bécsben kelt: eddigre nyilvánvalóvá vált, hogy a császári akarat ellenére a generális hazavezeti a seregét.²¹ Ugyanakkor a következő évi tervekre való tekintettel nem akarta szélnek eresztetni embereit, ebben elképzelése egybeesett a császáréval, hisz újra toborozni sokkal fáradságosabb és hosszadalmasabb lett volna, hanem megpróbálta egyben tartani őket. Valószínűleg az enyhébb éghajlatú hazai földön akarta átteleltetni őket. Ebben kérte Aldobrandini kardinális segítségét. Kézenfekvőbb lett volna, amit a császári hadvezetés is akart, hogy a telet inkább a harctérhez közel vészeljék át a katonák. A generális azonban azt írta haza, hogy katonái inkább meghalnak, mint hogy itt, a senki földjén töltsék az időt. Ezzel volt kapcsolatban a kérése, hogy amennyiben a pápai költségvetés megengedi, szenvedéseikért cserébe fizessenek a katonáknak fél zsoldot a januári hónapra.²²

A katonaságon túl a másik érdeklődését szemmel láthatóan erősen lekötő téma a hadvezérlés kérdése volt: láttuk, hogy milyen kritikával illette Mansfeldet, illetve általában a császári hadvezetést. Két fő jelöltje, Alfonso d'Este Ferrara hercege, illetve Charles de Maine herceg, a franciaországi katolikus Liga egyik vezetője, a Guise-k rokona volt.²³

¹⁸ ASVe Senato, Germania, filza 24, fol. 84^{r-v}.

¹⁹ Uo, fol. 105.^v, 108.^r.

²⁰ Uo, fol. 113.^r–115.^r.

²¹ Ezt a verziót erősíti, hogy december 26-ai levelében Contarini azt írta, hogy a császári tanácsosok szerint Mátyás főherceg és Aldobrandini közös döntése volt az olaszok visszavonulása. Speciano nuncius azonban tagadta ezt, mondván, a pápa itt akarta őket tartani Magyarországon, ami abból is látszik, hogy elhatározta, hogy egy új komisszárt küld (Attilio Amaltheo), aki felfogadja a vallonokat. Ezek kb. 1000-en vannak, és nincs módjuk a hazatérésre. Úgy tűnik tehát, hogy a pápa a kieső olasz kontingenst vallonokkal próbálta pótolni. Uo, fol. 202.^{r-v}.

²² ASV Segr. Stato, Particolari 4, fol. 106.^r.

²³ ASV Segr. Stato, Particolari 4, fol. 106.^v De felmerült Báthory Zsigmond fővezérsége is. *Kruppa* 2014. 341–342. o.

De elismerte, hogy az egyik jelöltsége nehezebb, mint a másiké, és valószínűleg meg kell elégedni Miksa vagy Mátyás főhercegekkel: az előzőt Ferrante Gonzaga és Ferrante Rossi támogatja, talán kissé értelmetlenül, veti közbe, de a Habsburgok presztízse miatt nem lehet eltekinteni az ő vezetésüktől.²⁴ Másrészt az ő személyük a garancia, hogy a hadvezetést illető rivalizálás nem fog bekövetkezni. Ferrara hercegét nehezen ejtette, amit mutat, hogy Alfonso neve még vagy fél tucatszor felbukkan levelezésében.

A szemmel láthatóan igen szkeptikus generális megjegyzései nem kerültek el az 1595. év másik nagy visszhangot kiváltó sikerét, a havasalföldi hadjáratot sem. Az esztergomi mellett a havasalföldit is rosszul kivitelezett vállalkozásnak tartotta.²⁵ Sajnos adós maradt ennek a sommás véleménynek az indoklásával. De ebben nyilván befolyásolta a kis toszkán kontingenst Erdélybe vezető Silvio Piccolomini véleménye, aki szerint a siker (Esztergomhoz hasonlóan) inkább a jóistennek, mint a jó hadvezetésnek és az emberi erőfeszítéseknek („non punto da consigli, né forse humane”) volt köszönhető.²⁶ Veress okmánykiadásából tudjuk, hogy Erdélyben nem fogadták valami szívesen az olaszokat – ez nyilván nem volt érvényes a fejedelemeire és olasz kegyenceire – amit Piccolomini nem vett jó néven és rossz szájjal távozott a fejedelemségből. Híradását tehát tekinthetjük elfogultnak is, különösen annak fényében, hogy például a tirgovistei sáncok sikeres megmászását az olaszok a maguk sikerének tulajdonították, míg a másik oldal a székelyek bátor és áldozatkész magatartását emelte ki.²⁷ Nehéz eldönteni, melyik félnek van igaza, de tény, hogy a havasalföldi siker hatása inkább lélektani, valamint propagandisztikus szempontból volt számottevő. A háború menetét annyiban befolyásolta, hogy megszabta III. Mohamed 1596. évi hadjáratának irányát, amely azért célozta a Felső-Magyarország és Erdély közti határvidéket, hogy leválassa a hűtlenkedő vazallust a császár és a pápa szövetségéről. Ez a célkitűzés nem valósult ugyan meg, de a szultáni hadjárat következménye, a mezőkeresztesi vesztes csata nagy szerepet játszott Báthory Zsigmond későbbi lemondásában.²⁸

A fejedelem elégedetlensége régebbi keletű volt, aki 1596 elején megejtett prágai látogatása során előadta csalódottságát a császárral kötött szerződésben szereplő pénzsegély, valamint a katonai segítség elmaradása miatt. Újabb prágai útja a mezőkeresztesi csata után, a következő év elején egybeesett Aldobrandini bécsi és prágai időzésével, így nem véletlen, hogy a generális kíváncsian várta a személyes találkozót.

Báthory kulcsfontosságú szerepet játszott a tervekben, nemcsak azért, mert tartottak attól, amit a fejedelem, mint látni fogjuk, egyáltalán nem is rejtett véka alá, hogy kilép a háborúból és újra aláveti magát a Portának, hanem mert az 1597-re tervezett hadműveletek szempontjából neki és csapatainak azt a feladatot szánták, hogy ossza meg a felvonuló oszmán erőket. Az erdélyi hadvezetés önálló haditervvel is jelentkezett, amely a Tiszántúl felszabadítását célozta, Szolnok, Gyula, Temesvár, végül Belgrád visszafoglalásával. A tervet a Báthory kíséretében tartózkodó Visconti nuncius, aki többször is tár-

²⁴ ASV Segr. Stato, Particolari 4, fol. 106.^{r-v}.

²⁵ Ez különösen annak fényében érdekes, ahogyan a jezsuita és pápai propaganda mutatta be és ábrázolta a hadjáratot. Kruppa 2015.

²⁶ ASV Segr. Stato, Particolari 4, fol. 106.^r

²⁷ Documente V, 2. o.

²⁸ Az eseményekről a korábbi szakirodalommal együtt lásd: Tóth 2000. 203–262. o.

gyalt Aldobrandinivel, részletesen megírta Rómába.²⁹ A generális Attilio Amaltheóval, az új apostoli hadbiztossal is találkozott, akinek feladata a háború költségeinek a finanszírozása volt.³⁰ Amaltheo 1592-ben, VIII. Kelemen pápa trónra lépésének évében járt Erdélyben, tehát ismerte a fejedelmet és tájékozott volt az erdélyi viszonyokat illetően.

A megbeszéléseken a pénzügyi nehézségeken kívül szót ejtettek Aldobrandini tervezett erdélyi útjáról,³¹ amit főleg Báthory ösztönzött, és amelyet, mint láttuk, a pápa különösen a szívére viselt. Elmondhatjuk tehát, hogy a generális az összes, erdélyi viszonyokat jól ismerő, egyházi állam szolgálatában álló személlyel, ami a fejedelem intim dolgainak ismerőjére, Carrillo jezuita atyára, Zsigmond gyóntatójára is kiterjedt, felvette a kapcsolatot.³²

De nemcsak ő akart mindenképpen tárgyalni a fejedelemmel, hanem Lengyelországból Prágába igyekvő pápai legátus, Enrico Caetani, Caserta püspöke is, akinek a megbízatása Lengyelország bevonása volt a törökellenes ligába.³³ Mivel az itt most nem részletezendő tárgyalások megakadtak, többek közt azért, mert a császári követség nem rendelkezett teljhatalmú megbízatással, a legátus megpróbálta a saját kezébe venni az ügyeket és felgyorsítani a tárgyalásokat. Kapóra jött a már 1596 elejétől a lemondás gondolatával kacérkodó fejedelem újabb prágai látogatása, melynek célja az 1597. évi hadműveletek részleteinek megvitatása volt.

Aldobrandininak a háború lendületben tartásának érdekében több egyéb tényezővel is számolnia kellett, ráadásul még mindig nem született végleges döntés sem a fő hadszíntér hadműveleti céljai, sem az előző évben megghiúsult erdélyi vállalkozás ügyében. Először is, minél több katonát kellett fegyverben tartania, hogy a Pozsony környéki szemlére minél gyorsabban el lehessen juttatni őket. Ehhez azonban pénz kellett: láttuk, hogy megpróbált csökkentett zsoldot folyósítani, hogy ne széledjenek szét. A ránk maradt levelezésanyag azt mutatja, hogy a generális a sebesülteken és betegeken túl különösen a lovasság miatt aggódott, február 3-án például azt írja, hogy úgy tudja, hogy az albán lovasság, amely az egyben maradt körülbelül 400 lovas többségét és egyúttal a legértékesebb emberanyagot alkotja, a milánói kormányzó szolgálatába akar állni. Egy héttel később azt olvassuk, hogy körülbelül 300 lovas mégis távozott, mivel későn érkezett Rómából az ezzel kapcsolatos instrukció.³⁴

A másik fontos visszatérő téma a hadvezérlés: fentebb utaltam rá, hogy jelöltjét, Alfonso d'Este ferrarai herceget hasztalanul próbálta elfogadtatni a császári udvarral. A herceg egyébként ebben az évben elhalálozott, és mivel nem volt törvényes utóda, a pápaság csapatai a következő évben megszállták a fejedelemséget.³⁵ Bele kellett tehát nyugodnia, hogy Mátyás vagy Miksa főherceg lesz a főparancsnok. A pénz további

²⁹ Ismertetése: *Kruppa* 2014. 355–357. o.

³⁰ Tevékenységéhez lásd: Erdély és a Szentszék 2004. 21. o.; Erdély és a Szentszék 2009. 26–47. o. Instrukciója: Erdélyországi pápai követek, 1–8. o.

³¹ ASV Segr. Stato, Particolari 4, fol. 110.^v

³² Carrillo a fejedelem megbízásából Rómába, majd Spanyolországba utazott az anyagi és katonai segítség érdekében. *Szilas* 2011. 74–77. o.

³³ Uo. Tevékenységéről részletesen: *Kruppa* 2014. 396–424. o.

³⁴ A lovasságról lásd: ASV Segr. Stato, Particolari 4, fol. 110.^f, 113.^f, 116.^f

³⁵ *Niederkorn* 1992. 411–425. o.

aggodalmak forrása volt, bár a pozsonyi országgyűlés döntése mellett az 1597/98-as regensburgi birodalmi gyűlés is megszavazott 60 *Römermonat*ot a háború céljaira.³⁶

Az anyagi, logisztikai, politikai tényezőkön kívül számolnia kellett a legkevesbé objektív tényezővel, az emberivel is. A generális mellett tehát a Lengyelországba küldött legátussal, Caetanival együtt győzködtek a fejedelmet, hogy lépjen vissza lemondási szándékától. A generális két ízben is találkozott a fejedelemmel, első prágai találkozásuk után a másodikra Bécsben került sor, és nem mondhatjuk, hogy túlságosan kedvező benyomást tettek rá a látottak, de főleg a hallottak.

Első találkozásjukról március 10-én Prágában kelt levelében számolt be: Zsigmond természetesen neki is panaszkodott, hogy nem kapta meg a császár által az 1595. évi szerződésben kilátásba helyezett anyagi és katonai segítséget, és hogy nagy rajta a nyomás, hogy békét kössön a törökkel. Jól tudjuk, hogy nem a levegőbe beszélt, a háború ellenére tulajdonképpen végig nyitva tartotta a diplomáciai csatornákat és beküldte a császárnak ez irányú levelezését.³⁷ Ezt tudhatta Aldobrandini is, mivel a fejedelem békével kapcsolatos megjegyzését inkább afféle zsarolásnak tekintette. A prágai nuncius szemmel láthatóan kulcsfontosságú szerepet játszott a jövő évi erdélyi haditerv kidolgozásában, a levélből ugyanis megtudjuk, hogyan készítette elő a császárnál a pápai csapatok erdélyi expedícióját, melynek ügyében Báthory is tárgyalt.

Úgy tűnik, talán éppen ezért Aldobrandini ez alkalommal nem tárgyalt a császárral, amit jelez az is, hogy idézett levelének nagy részében Báthoryval folytatott találkozását fejtegeti. Találkozott azonban Trautson és Pezzen császári tanácsosokkal, akik II. Rudolf egyértelmű szándékát közölték, hogy nagy erővel kíván támadni („vuol fare grandi sforzi”), amihez késlekedés nélkül szüksége lenne a fejedelemségbe szánt 8000 válogatott gyalogosra. Ezzel kapcsolatban kerül felvetésre, hogy nagyjából éppen ennyi katonára lehet számítani a pápaság részéről. A lovasságról ekkor még nem történik említés. Ez magyarázza, hogy az erdélyi hadjárat tervét a császár fenntartásokkal fogadta.³⁸

A pápai csapatok erdélyi megjelenése nemcsak katonai szempontból segíthetett, hanem számottevő propagandisztikus és politikai haszna is lett volna, mert egyértelműen kifejezte volna a pápaság elköteleződését az egyébként protestáns többségű erdélyi fejedelemség mellett. Valamint világos jelzés lett volna a ligába belépni nem nagyon szándékozó és a törökellenes koalíció célkitűzéseit addig inkább akadályozó, mint segítő Lengyelország felé. Nem kétséges, hogy jelenlétük komoly befolyást gyakorolt volna a fejedelemség valási viszonyaira is. Ez nyilvánvalóvá válik, ha Giorgio Basta későbbi erdélyi tevékenységére gondolunk.

Egy héttel később Aldobrandini újra Bécsből keltezte levelét, amelyben beszámolt újabb, ezúttal bécsi találkozásjáról a fejedelemmel. A téma természetesen az elmaradt segítség, amellyel kapcsolatban Zsigmondból továbbra is dőlt a panasz, Lengyelország moldvai trónváltozásban játszott szerepe, valamint a Havasalfölddel kapcsolatos aspi-

³⁶ Schulze 1978. 80., 99–101. o.; MOE VIII. 294–297. o.; ASV Segr. Stato, Particolari 4, fol. 121.^{r-v}.

³⁷ Kruppa 2003. 625. o.

³⁸ ASV Fondo Borghese II, vol. 59, fol. 5.^v. Később valóban egy nagyjából ekkora haderő vett részt a hadműveletekben.

rációi miatt.³⁹ Újfennt szóba kerültek az anyagiak: a császár havi 24 ezer tallért ígért 6 hónapra, amiből semmit nem kapott, jöllehet kéthavi részlet folyósítására külön is ígéretet tett. A 2000 nehézlovasból pedig csak 500 érkezett októberben, azaz amikor a havasalföldi hadjáratra indult, illetve jött még 60 olasz lovas. Ebben a levelében, nyilván miután Viscontitól és Carrillótól tájékozódott a helyzetről, már nem tartotta egyszerűnek a fejedelem által belengetett török békét. Ugyanis kiderül, hogy a császári udvarban Zsigmond a Porta – ismereteim szerint ebben a formában máshol nem olvasható – ajánlatát tolmácsolta. E szerint nemcsak Moldvát és Havasalföldet ajánlották fel neki, hanem azt is, hogy távol maradhat a háborútól, nem kell belépnie oszmán oldalon, ami pedig egy vazallusnak kötelessége lenne. Ennél jobb ajánlatot egy háború kellős közepén hadviselő félként nem lehetett kapni, nyilván ez is volt a Porta célja. És bár a fejedelem rögtön hozzátette, hogy esze ágában sincs elfogadni az ajánlatot, Visconti és Carrillo, akik kimerítően elemezték a generálisnak a fejedelem ingatag és megbízhatatlan jellemét,⁴⁰ már nem voltak ebben annyira biztosak. Visconti Báthory állhatatlanságának és bizonytalankodásának illusztrálására azt mondta, hogy nem ez lenne az első alkalom, hogy először el akarja foglalni Sztambult, aztán meggondolja magát, és nem akar semmi mást, csupán védekezni.

Március 26-án a generális újra Prágában volt. Ez alkalommal a császár egy háromnegyed órás audiencián fogadta, amelyen jelen volt több császári tanácsos is. A megbeszélések két téma körül forogtak, az egyik az erdélyi fejedelemség megsegítése, pontosabban Aldobrandini esetleges erdélyi, sőt havasalföldi hadivállalata, a másik a főhadiszintér hadművelési tervei voltak.⁴¹ E két vállalkozás kizárta egymást, mert a pápai csapatok vagy Erdélyben és Havasalföldön, vagy a Duna mentén operálhattak, ha Győr, vagy Buda, vagy valami más volt a hadművelési cél. Aldobrandini kétségtelenül nehéz helyzetben volt, mérlegelnie kellett egy erdélyi hadjárat esélyeit, ugyanakkor figyelemmel kellett kísérnie a magyarországi hadi előkészületeket, ha az erdélyi vállalkozás nem valósulna meg.

Ez a bizonytalanság tükröződik a tárgyalásokról írt kulcsfontosságú áprilisi levelében. Ebből megtudjuk, hogy VIII. Kelemen helyt adván az erdélyi kéréseknek, s fellelkesülve az előző évi havasalföldi hadjárat sikerétől, döntést hozott havi 30 ezer forint segély kifizetéséről Zsigmond számára, valamint arról, hogy a ligába való belépés érdekében felajánl a lengyeleknek egy, a levélben nem részletezett nagyságú summát, végül megerősítette abbéli szándékát, hogy unokaöccsét a fejedelemségbe küldi. Aldobrandini arra kérte a császárt, adjon neki tanácsot, mivel nála sokkal jobban ismeri az erdélyi viszonyokat. II. Rudolf azonban finoman elhárította az egyértelmű válaszadást arra hivatkozva, hogy mivel ismeri a pápa ez irányú szándékát, nem akarja befolyásolni a generálist. A jelen lévő császári tanácsosok nem voltak elragadtatva a lengyelek hozzáállásától, ami a moldvai események fényében természetes: Trautson azzal vádolta meg a lengyeleket, hogy már

³⁹ A lengyel problémáról lásd: *Niederkorn* 1992. 470–498. o.; *Várkonyi* 2003, 44–62. o.; *Kruppa* 2014. 350–351., 362–427. o. A levelet az udvari etikett szempontjából részletesen elemzi: *Erdősi* 1995. 51–52. o. A levelet lásd: *Documente V*, 19–22. o.

⁴⁰ Erről ő maga is meggyőződhetett, ugyanis a Báthoryval tervezett második találkozására nem került sor, mert a fejedelem a generális előzetes tájékoztatása nélkül, köszönés nélkül Erdélyből érkező rossz hírekre hivatkozva hirtelen eltávozott. Prágában ugyanezt tette, nem vizitált a császári udvarban tartózkodó követeknél, sem más fontos udvari méltóságnál, ami ott igen nagy visszataszítást szült. Lásd az előző jegyzetet!

⁴¹ Érdekes, hogy Aldobrandini ránk maradt és a fejedelemmel folytatott tárgyalásairól beszámoló levelében nem utalt arra, hogy az erdélyi hadjárat tervével kapcsolatosan milyen pro és kontra érvek hangzottak el.

eddig is több millió forintos ígéretet kényszerítettek ki a császárból. Aldobrandini erre azt válaszolta, hogy éppen ez a hozzáállás a vizsály és a feszültség oka a két hatalom között.⁴²

Kíméletlen őszinteségének, amely, mint láttuk, az egyértelmű sikerként elkönyvelt esztergomi ostrom és a havasalföldi hadjárat alkalmával is megnyilvánult, nemcsak a lengyelekkel való politika kapcsán adott hangot. Rátérve a hadjárat előkészületeire, elkezdte sorolni a hiányosságokat: nem tudni, ki lesz a fővezér, nincs kijelölve a helyettese, sem az egyéb főtisztek, de nemcsak a vezérkar, hanem a főtisztek, magyarán az egész irányító stáb hiányzik. Aggasztó dolgokat hallott Mátyás főherceg bizalmasától, Ottavio Cavrianitól, hogy Esztergomban és Visegrádon nincs elegendő helyőrség, ráadásul nem is fizetik őket. Mindez alkalmat adhat a töröknek a támadásra, ami siker esetén boríthatja az egész formálódó haditervet. Bécsben látott ugyan fegyvereket és muníciót, de csak 20 ágyút, amennyivel nem lehet ostromot végezni, és számottevő kárt okozni a falakban. Az ok itt is a pénz hiánya. Van ugyan valamennyi ágyúgolyó, de igen kevés a lőpor és az egyéb fegyverzet, ami van, az sincs elkülönítve a hadjárat igényei szerint, mint ahogy a pikák és a puskák és egyéb fegyverzet sem. Ugyanez a helyzet a szekerekkel, amelyekre a tüzérség igényei miatt korlátlan mennyiségben lenne szükség, illetve a szekerekhez szükséges faanyaggal. Az előző évi hadjárat felemésztette az összes pénzt, a költségek elviselhetetlenül nagyok. Ezzel kapcsolatosan azonban még nem kapott pontos információkat Giovanni de Medici apostoli hadbiztostól.

De nemcsak a pápai segély, hanem a birodalmi hozzájárulás mértéke is csupán formálódóban van, ezért nem tudni azt sem, hogy a hadfogadás ügye a fejedelmek és a császár vonatkozásában hogyan áll. Ezért csak azzal a létszámmal számol, amit most is tud, és ami kevesebb, mint a múlt évi: tehát először is Karl burgai őrgróf 3000, és Jakob Hannibal Raitenau⁴³ 9000 embere, köztük 3000 vallon gyalogossal és 2000 vallon lovasal, 14 000 olasz, amelyekhez jön a Báthory Zsigmondnak a császár által ígért három-háromezer lovas, illetve gyalogos, összesen 32 000, az Erdélybe szánt kontingens nélkül pedig 26 000 fő.⁴⁴

Ezután rátér a fejedelem által ajánlott haditervre, az „il discorso di Vostra Signoria Illustrissima” kifejezés ugyanis nem Cinzio Aldobrandini szellemi termékére, hanem nagy valószínűséggel arra a discorsóra utal, amelyet a fejedelem követe, Fabio Genga terjesztett a pápa elé. A pápát Genga merész, a pápai jelmondatba – *marciare verso Constantinopoli* – is belefoglalt és 1595 őszén a pápai udvarban előadott haditerve megerősítette eredeti szándékában, hogy Gianfrancescót Erdélybe küldi egy hadsereggel. Feltehetően ez a discorso volt az alapja a Zsigmond által Prágában és Bécsben a generális elé terjesztett elképzeléseknek.

A Genga által VIII. Kelemennek felvázolt és ösztönzésének bizonyára nagyon tetsző elképzelése egy Konstantinápoly ellen hadjáratral számolt, melynek fővezére Báthory Zsigmond lett volna. Bár tapintatosan csak a magyar csapatok fölötti vezérségét kérte ura nevében, ez a gyakorlatban egy nemzetközi hadsereg fővezérségét jelentette volna. Ebben a pápai segélycsapatok mellett részt vettek volna a balkáni népek, természetesen

⁴² ASV Segr. Stato, Particolari 4, fol. 135.^r

⁴³ A velencei követjelentésekben Rottenau néven, Aldobrandini levelében Rotmanként szerepel. ASV Segr. Stato, Particolari 4, fol. 136.^r Bagi Zoltán táblázatában Raitenau 3500 fővel szerepel. *Bagi* 2011. 372. o. Az eltérésnek nem ismerem az okát.

⁴⁴ Az Esztergomot ostromló keresztény sereg összlétszámához lásd: *Bagi* 2011. 372–374. o.

a két vajdaság, a németek, valamint Lengyelország hadereje. A sereg összlétszámának legfontosabb elemét 20 000 erdélyi lovas és 12 000 gyalogos, valamint a két vajdaság 30 000 lovasa alkották volna, a többivel kapcsolatban az oráció nem tartalmazott információkat. A létszám mellett az ígélet másik fontos és a meggyőzést szolgáló eleme volt, hogy a fejedelem csak 3 forintot fizetne hópénz gyanánt, ami irreálisan alacsonynak számított, tekintve, hogy a császár az általánosan elfogadott 7-8 forintos havi zsoldot fizette. Ez Genga érvelésében természetesen azt is jelentette, hogy ugyanannyi pénzért jóval nagyobb létszámú haderőt lehetne felfogadni.⁴⁵

A generális áprilisi levelében több pontban reflektált a felvetésekre. Először is a haditervet illetően fogalmazta meg, a fentiek fényében egyáltalán nem meglepő fenntartásait. Havasalföldön keresztül, bár egy másik útvonal még jobb lenne (sajnos nem fejt ki, melyikre gondol), a Konstantinápoly elleni támadás a világ legjobb dolga (il migliore del mondo) lenne, és szívesen részese lenne egy ilyen vállalkozásnak. Ami azonban ennek a Gedeonnak – „sopra l'ordine et valore di quel Giduine”: nyilván Báthory Zsigmondra gondol – kellő alap nélküli elképzelése, aki minden kis dologtól fellelkesül vagy kétségbeesik, amelyet világosan megmutatott az előző évi hadjárat, melynek sikere csak az isteni gondviselésnek köszönhető (ugyanúgy tehát, mint az esztergomi), mivel az egész rosszul volt kivitelezve számtalan rossz döntéssel. De erről meggyőződhetnek Rómában, ahová kellő mennyiségű információ jutott el. Ám ha mindezeket nem is vesszük figyelembe, a rendelkezésre álló erők gyengesége miatt – a generális ezt jelölte meg döntő okként – akkor sem kivitelezhető a haditerv. A moldvai problémával a hátában, amelyben érintett volt a tatárok mellett a velük szövetséges Jan Zamoyski lengyel főkancellár, hogyan is indíthatna el az újabb havasalföldi hadjáratot? Aldobrandini ezzel az előző évi eseményekre célzott, amikor a Havasalföldön harcoló erdélyi hadsereg távollétében tatár és lengyel csapatok támadtak Moldvára és megfosztották a trónjától Stepan Razvan erdélyi vazallus moldvai vajdát.⁴⁶

A hadsereget illetően a generális Genga ajánlatához képest kisebb erővel, a valóságoshoz jobban közelítő 10 000 lovassal és 4000 gyalogossal számolt, akiket a fejedelem a császár által folyósított segélypénzből fizetne, amelyhez még szintén a császár által ígért három-háromezer lovas, illetve gyalogos járulna.⁴⁷ A pápa által folyósítandó havi 30 000 forintból még 6 ezer lovas akar fogadni, ami nem lenne valami ütőképességű sereg, különösen, hogy ebből még hiányoznak a tüzérség, a málha, felszerelések, az azok szállításához szükséges megszámlálhatatlan mennyiségű szekér. Ráadásul az egészet egy távoli célba és elpusztított vidéken keresztül kellene épségben eljuttatni, ráadásul egy olyan hadsereggel, amelynek tagjai nem adják jelét az engedelmességnek és nyolc napon belül hazatérnének.⁴⁸

⁴⁵ A folyósításról lásd: Erdély és a Szentszék 2009. 26–47. o.

⁴⁶ ASV Segr. Stato, Particolari 4, fol. 136. v.; Kruppa 2014. 46–47. o.

⁴⁷ A havasalföldi hadjáratban részt vevő katonaság létszáma Mihály vajda csapataival és az egyéb segéd-erőkkel együtt 50 ezer főre rúgott. Nyilvánvaló, hogy ezt a létszámot, finansiális, logisztikai stb. okokból nem lehetett évről-évre harcra vinni. Ezt tükrözték Aldobrandini számításai. Ráadásul a székely farsang miatt 1595 végétől a székely haderő nagy részére, kb. 20 ezer emberre nem is igen számíthatott a fejedelem. Demény 1979.

⁴⁸ Nem teljesen világos, hogy itt pontosan a hadsereg mely részére gondol. Elképzelhető, hogy az Erdélyben is létező telekkatonaságra (portális hadak), esetleg az éppen a Báthory Zsigmond által megszervezett népfelkelésre, de az is elképzelhető, hogy valami másra céloz. Az bizonyos, hogy valamilyen ideiglenes és rend-

Mintha ez a lesújtó vélemény nem lenne elég, a generális rátér a dolog pénzügyi részének tarthatatlanságára: ha az elmúlt évben a császár által ígért 2000 lovas zsoldja 70 800 forintot tett ki, akkor ebből könnyen kiszámítható, hogy a pápa által folyósítandó 30 000-ból nem fognak tudni 4000 lovast felfogadni, egyrészt mert ennyit nem találni Erdélyben, másrészt, mert a magyar országgyűlés minimálisan 5 tallér hópénzt szavazott meg (máshol ez minimum 6 tallér). A vallonokból egy ilyen hosszú vállalkozásra 70 000 forintból nem több mint 1600 lovast lehet megfogadni, németek esetében ugyanez a helyzet, és még tartalékolni kell egyéb kiadásokra is. Jól látható, hogy a tábornok reálisan, a korabeli havi zsold összegének ismeretében számolt, de még így is vékonyan fogott a tolla, hisz 5 tallérral számolva sem jött volna ki 1600 lovas zsoldja 70 000 forintból, és azt sem számította bele, hogy a zsold összege függött az illető zsoldos felszereltségétől, fegyverzetétől, tapasztaltságától stb.⁴⁹

Az időfaktor is a haditerv ellen dolgozik. A sereg három hónap alatt ér el Erdélybe, ahonnan még egy hónap Havasalföld, nehéz, lepusztult terepen, sőt a tavalyi hadjárat pusztításai után a helyzet még rosszabb. A fejedelemnek nincsenek hidásai, ezért nem képes egy körülbelül 500 bárkából álló hajóhíd verésére, amely elengedhetetlen a Dunán való átkeléshez. Összességében tehát nem látja sem a maga számára, sem a közérdek számára nagy hasznot hozó vállalkozásnak ezt a hadjáratot. Mindazonáltal megtesz minden tőle telhetőt, hogy tisztázza a pénzügyi viszonyokat, megtudjon valamit a lengyelek szándékáról, amelytől sok dolog függ, és ezeknek a fényében várja a pápa utasítását. Ezzel végződik a generális hosszú levele.

Nem mondhatnánk, hogy nem tett meg mindent a tisztánlátás érdekében, illetve, hogy lebeszélje a szentatyát erről a szerinte nyilvánvalóan örült és megalapozatlan vállalkozásról. Úgy tűnik, érvei hatottak, április 28-ai levelében ugyanis röviden nyugtázta a Pietro Aldobrandinitől kapott levelet a hazavonulásról. A másik már nem prágai keltezésű, hanem Bécsből íródott, szintén rövid levél pedig arról tudósít, hogy két napon belül hazaindul az egész gyalogsággal (sajnos nem tudjuk, hogy ez hány főt jelentett), illetve hogy várja a pápa további utasításait, hogy Rómába utazzon vagy maradjon Trentóban.

Gianfrancesco Aldobrandini bő egy éves hadivállalkozásának legfőbb tanúságai – a kétségtelen sikerek ellenére – a következő fő pontokban ragadhatóak meg. A török elleni további sikeres hadjáratokhoz nélkülözhetetlen egy tapasztalt, rátermett hadvezér. A hadjáratokat az eddigiekhez képest sokkal alaposabban elő kell készíteni, amelybe beletartozik egyrészt, hogy a hadműveleteket időben kell megkezdeni, amelyhez nélkülözhetetlenek a pénzügyi eszközök, ami a háború alapja, másrészt az élelemellátás megszervezése, valamint a szállításhoz szükséges anyagok, illetve eszközök felhalmozása, magyarul a logisztika megszervezése. Végül, de nem utolsó sorban szükséges egy egységes, kiforrott haditerv, amely magában foglalja a háborúban részt vevő hatalmak egybehangolt és reális alapokon nyugvó együttműködését (ez különösen érvényes Erdély fejedelmére). Aldobrandini igyekezett gyakorlati oldaláról megközelíteni a tervezett hadjáratot, ezért figyelmét elsősorban a háború pénzügyi és logisztikai előfeltételeinek megteremtésére

kívüli esetben mozgósított hazai haderőről, és nem zsoldosseregről van szó. Az információ eléggé pontosnak tűnik ahhoz, hogy ne légből kapottnak minősítsük. Az erdélyi hadrendszernek erről az eleméről lásd: *B. Szabó – Somogyi* 1996. 16–19. o.

⁴⁹ A zsold összegéről lásd: *ASV Segr. Stato, Particolari* 4, fol. 137.; *Bagi* 2008. 10. o.; *Bagi* 2011. 307–310., 375–399. o.

és biztosítására irányította. Politikai célkitűzésekkel, gondolok itt elsősorban a lengyelek bevonására, vagy akár a két román vajdaság problémájára, kevesebb figyelmet fordított. Ennek kézben tartása a pápai nunciaturák finom hálózatának feladata volt.

Az 1596. évi hadieseményeiben a generális nem vett részt, így távol maradt a mezőkeresztesi harctól is, amelynek egyik legfontosabb következménye az volt, hogy az erdélyi hadjárat terve lekerült a napirendről. Az 1597. évi haditervvel kapcsolatos vitákban ugyanis már nem találtam adatot a pápai hadsereg erdélyi szerepvállalását célzó konkrét elképzelésekről.

BIBLIOGRÁFIA

- B. Szabó – Somogyi* 1996. *B. Szabó János – Somogyi Győző*, Az erdélyi fejedelemség hadserege. Budapest, 1996.
- Bagi* 1998. *Bagi Zoltán*, Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. *Documenta Historica*, 37. (1998) 1–25. o.
- Bagi* 1999. *Bagi Zoltán*: Esztergom 1595-ös ostroma. *Aetas*, 14. (1999) 4. sz. 59–65. o.
- Bagi* 2008. *Bagi Zoltán*, Zsold és megélhetés A német gyalogság a tizenöt éves háború időszakában. *Korall*, 33. (2008) 9. sz. 5–21. o.
- Bagi* 2011. *Bagi Zoltán*, A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek. Budapest, 2011.
- Banfi* 1939/1940 *Florio Banfi*, Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 40. (1939) 1–33., 213–228. o.; 41. (1940) 143–256. o.
- Baranyai Decsi 1982. Baranyai Decsi János magyar története 1592–1598. Ford. *Kulcsár Péter*. Budapest, 1982.
- Brunelli* 2001. *Giampiero Brunelli*: „Prima maestro che scolare.” Nobiltà romana e carriere militari nel Cinque e Seicento. In: La nobiltà romana in età moderna. Profili istituzionali e pratiche sociali. A cura di *Maria Antonietta Visceglia*. Roma, 2001. 89–132. o.
- Brunelli* 2003. *Giampiero Brunelli*: Soldati del papa. Politica militare e nobiltà nello Stato della Chiesa (1560–1644). Roma, 2003. 104–118. o.
- Brunelli* 2018. *Giampiero Brunelli*: La santa impresa. Le crociate del Papa in Ungheria (1595–1601), Roma, 2018.
- Demény* 1979. *Demény Lajos*: Székely felkelés 1595–1596. Bukarest, 1979.
- Documente V Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei, si Tarii-Romanesti, V. Pub. *Andrei Veress*. Bucuresti, 1932.

- Erdély és a Szentszék 2004. Erdély és a Szentszék a Báthory korszakban. Kiadatlan iratok (1574–1599). (Kiad. *Kruppa Tamás*. Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 35). Szeged, 2004.
- Erdély és a Szentszék 2009. Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában. Okmánytár II (1595–1613). Kiad. *Kruppa Tamás*. (Collectanea Vaticana Hungariae 5). Budapest–Róma, 2009.
- Erdélyországi pápai követek Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből 1592–1600. Kiad. *Veress Endre*. (Monumenta Vaticana Hungariae II/3.) Budapest, 2001. (Reprint.)
- Erdősi* 1995. *Erdősi Péter*, Báthory Zsigmond ünnepi arcmása. *Aetas*, 10. (1995) 24–66. o.
- Giannini* 2003. *Massimo Carlo Giannini*, L'oro e la tiara. La costruzione dello spazio fiscale italiano della Santa Sede (1560–1620). Bologna, 2003.
- Gyulaffy* 1894. Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból. Közli *Szilágyi Sándor et alii*. Budapest, 1894.
- Kenyeres* 2013. *Kenyeres István*: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság pénzügyei és hadi költségei a 16. század közepétől a 17. század első harmadáig. *Történelmi Szemle*, 55. (2013) 4. sz. 541–568. o.
- Kruppa* 2003. *Kruppa Tamás*, Erdély és a Porta 1594–1597. évi békealkudozásainak történetéhez. *Századok*, 137. (2003) 3. sz. 603–651. o.
- Kruppa* 2014. *Kruppa Tamás*: A kereszt, a sas és a sárkányfog. Törökellenes ligatervek és küzdelmek a Báthory-korszakban (1578–1597). (Collectanea Vaticana Hungariae I.) Budapest–Róma, 2014.
- Kruppa* 2015. *Kruppa Tamás*: Tradíció és propaganda keresztútján. Fejezetek Báthory Zsigmond udvarának kultúrájából. (Humanizmus és reformáció 36.) Budapest, 2015.
- Lukcsics* 1901. *Lukcsics József*: Pápa a pápai levéltárban. *Pápai Lapok*, 28. (1901) 6. sz. 1–2. o., 11. sz. 1–3. o., 12. sz. 1–3. o.
- MAH IV. Monumenta Antiquae Hungariae IV, 1594–1600. (Monumenta Historica Societatis Iesu 131). Ed. *Ladislaus Lukács* S. I. Romae, 1987.
- MOE VIII. Magyar Országgyűlési Emlékek VIII. 1588–1597. Szerk. *Fraknói Vilmos, Károlyi Árpád*. Budapest, 1883.
- Niederkorn* 1992. *Jan Paul Niederkorn*: Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606). Wien, 1992.
- Pálffy* 1997. *Pálffy Géza*: A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997. Pápa, 1997.
- Schulze* 1978. *Winfried Schulze*: Reich und Türkengefahr im Späten 16. Jahrhundert. München, 1978.

- Szilas* 2001. *Szilas László*: Alfonso Carrillo jezsuita atya Erdélyben (1591–1599). (METEM könyvek 34.) Budapest, 2001.
- Tóth* 2000. *Tóth Sándor László*, A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000.
- Várkonyi* 2003. *Várkonyi Gábor*, Angol békeközvetítés és a lengyel-töröktárgyalások a tizenöt éves háború időszakában. *Aetas*, 18. (2003) 2. sz. 44–62. o.

RÖVIDÍTÉSEK

- ASV Archivio Segreto Vaticano
ASVe Archivio di Stato di Venezia

Tamás Kruppa

THE FAILED TRANSYLVANIAN CAMPAIGN OF PAPAL GENERAL GIANFRANCESCO
ALDOBRANDINI IN 1595–1596

(Abstract)

The publication discusses the plan of Papal General Gianfrancesco Aldobrandini's military campaign to Transylvania, which would have taken place in 1596, between the two campaigns of the Papal troops in 1595 and 1597. Pope Clement VIII promised Transylvanian Prince Zsigmond Báthory financial and military aid in return for the Prince's joining the anti-Ottoman Holy League.

The details of the planned campaign to Transylvania are not known but it would have been part of a bigger Balkan campaign, a repetition and further development of the successful campaign to Wallachia in 1595. With these plans in mind, upon the successful siege of Esztergom he wanted to send the remaining troops to the principality under the leadership of Gianfrancesco Aldobrandini. The general did not agree with this plan, saying that because of the suffered losses and the problems of logistics the Papal army had no chance of arriving at the principality after the winter. He also complained about the problems of army leadership, and his candidate would have been Duke Cesare d'Este. In his opinion the execution of the campaign would have been impossible since there was no unified campaign plan, and the logistical difficulties and the financing insufficiencies were not taken into consideration either.

Tamás Kruppa

DAS VEREITELTE MILITÄRISCHE UNTERFANGEN DES PÄPSTLICHEN GENERALS
GIANFRANCESCO ALDOBRANDINI IN SIEBENBÜRGEN IM JAHR 1595–1596

(Resümee)

Die Mitteilung beschäftigt sich mit dem Plan des päpstlichen Generals Gianfrancesco Aldobrandini über einen Siebenbürgischen Feldzug, dessen Details nicht bekannt sind und der im Jahr 1596, zwischen den Feldzügen der päpstlichen Truppen in den Jahren 1595 und 1597, stattgefunden hätte. Papst Clemens VIII. versprach dem Fürsten von Siebenbürgen, Zsigmond Báthory, für den Beitritt zur Heiligen Liga gegen die Türken finanzielle und militärische Hilfe.

Der Feldzug nach Siebenbürgen wäre Teil eines größeren Balkanfeldzuges gewesen, eine Wiederholung und Weiterentwicklung des erfolgreichen Feldzuges in die Walachei aus dem Jahr 1595. In diesem Geist wollte der Papst die nach der erfolgreichen Rückeroberung von Esztergom (Gran) übrig gebliebenen Truppen unter der Führung von Gianfrancesco Aldobrandini in das Fürstentum schicken. Der General war mit dem Plan nicht einverstanden, weil er der Ansicht war, dass aufgrund der erlittenen Verluste und der logistischen Probleme keine Chance bestünde, die päpstliche Armee nach der Überwinterung in das Fürstentum zu schicken. Er bemängelte, dass auch die Probleme der Armeeführung nicht gelöst seien, sein Kandidat wäre Herzog Cesare d'Este gewesen. Die Durchführung des Feldzugs wäre seiner Ansicht nach auch mangels eines einheitlichen ausgearbeiteten Kriegsplans nicht möglich gewesen, der nicht mit den logistischen Schwierigkeiten und der Unzulänglichkeit der finanziellen Mittel rechnete.

Tamás Kruppa

L'ÉCHEC DE L'ENTREPRISE MILITAIRE DU GÉNÉRAL DU PAPE GIANFRANCESCO
ALDOBRANDINI EN 1595–1596

(Résumé)

Cette publication traite du projet de campagne de Transylvanie du général du pape Gianfrancesco Aldobrandini dont les détails restent méconnus. Cette campagne aurait dû avoir lieu en 1596 dans la période entre les campagnes de 1595 et de 1597 des troupes papales. Le pape Clément VIII a promis une aide financière et militaire au prince de Transylvanie Zsigmond Báthory en échange de son adhésion à la Sainte-Ligue contre les Turcs.

L'entrée des troupes en Transylvanie aurait fait partie d'une campagne plus importante sur les Balkans. Elle aurait été la reprise et le développement de la campagne réussie de Valachie de 1595. C'est dans cet esprit que les troupes existantes après la reprise d'Esztergom auraient été envoyées dans la principauté sous le commandement de Gianfrancesco Aldobrandini. Le général s'est opposé au projet, car il estimait qu'en raison des pertes subies et des problèmes logistiques, l'armée papale n'aurait aucune chance, si elle était envoyée en Transylvanie après l'hiver. Il a également dénoncé les

problèmes irrésolus du commandement. Son candidat aurait été le prince Cesare d'Este. Aldobrandini pensait que la campagne n'aurait pas pu être réalisée en l'absence d'un plan de guerre cohérent, car les difficultés logistiques et l'insuffisance des moyens financiers n'ont pas été prises en compte.

Тамаш Крутца

НЕУДАЧА ТРАНСИЛЬВАНСКОГО ВОЕННОГО ПОХОДА ПАПСКОГО ГЕНЕРАЛА
ДЖАНФРАНЧЕСКО АЛЬДОБРАНДИНИ В 1595–1596-ИХ ГОДАХ

(Резюме)

Эта работа занимается деталями неизвестного плана трансильванского военного похода папских отрядов во главе с генералом Джанфранческо Альдобрандини, который состоялся бы в период между 1595 и 1597-ими годами, в 1596-ом году. VIII. Папа Климент в обмен на присоединение к антитурецкой священной лиге пообещал материальную и военную помощь трансильванскому князю Жигмонд Батори.

Вторжение в Трансильванию был бы частью наибольшего балканского военного похода, который был бы повторением и дальнейшим усовершенствованием успешного военного похода на Валахию в 1595-ом году. В этом духе он хотел перевести оставшиеся отряды под руководством Джанфранческо Альдобрандини после успешного отвоевания г. Эстергома. Генерал не был согласен с этим планом, так как, по его мнению, из-за понесенных потерь и логистических проблем у него не было шансов после зимовки перевести папскую армию в княжество. Он возражал тому, что проблемы военного командования не решены, его кандидатом был бы герцог Чезаре д'Эсте. По его мнению, осуществление похода не было бы возможным и из-за отсутствия единого разработанного военного плана, который учитывал бы как трудности логистики так и неудовлетворительное положение финансовых средств.